

РУЙНІВНІ НАСЛІДКИ ВІДЧУЖЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ВІД МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ У РОМАНІ А. ДІМАРОВА «ІДОЛ»

Калантаєвська Г. П.

Кандидат філологічних наук, доцент

ORCID ID 0000-0001-8727-9427

Сумський державний університет

2, вул. Римського-Корсакова, Суми, 40007, Україна

g.kalantaevskaya@journ.sumdu.edu.ua

А. С. Дєдова

Студентка

Сумський державний університет,

вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007, Україна

Стаття присвячена з'ясуванню наслідків деструктивного для особистості відчуження від категорій духовності та моралі, етичних норм та власної родини внаслідок культивованих у соціумі пріоритетів байдужості, егоцентризму, матеріального добробуту, психічної невразливості, нещадності тощо, художньо представлених у романі А. Дімарова «Ідол». Зі зрозумілих сьогодні причин уникаючи загадок про суспільну атмосферу страху і зомбування свідомості людей комуністичною ідеологією ненависті до ворогів народу, А. Дімаров описав трагедію відірваної від свого роду особистості, якій не було прищеплено християнської етики. У статті простежується помічений автором процес безкарного здійснення моральних злочинів, руйнівний вплив сліпої саможертвності матері на формування в її дочки релятивного світогляду, зневаги до людей, зрадливості, корисливості, уміння маніпулювати. Звертається увага на взаємозалежність і взаємозумовленість моделей поведінки героїнь роману, нездатних до порозуміння, покаяння, справжньої любові.

Ключові слова: відчуження, пріоритети, моральні злочини, релятивні переконання.

Аналізуючи прозу 80-х років ХХ ст., І. Дзюба зазначив, що у ній на загальному тлі «парниковості», моди на «престижних» літературних героїв усе ж «відчувається наростання занепокоєних пошуків персонажа. Урізноманітнюються соціальне бачення персонажів, «моделі» психічних структур, рівні самоусвідомлення; художню увагу привертають і ті типи особистостей, які досі обминали з міркувань їхньої нібито непоказовості для суспільства, непоширеності, маловажливості тощо (а насправді через загальмованість функції соціального гуманізму в самій літературі) [1, с. 152]. Перераховані науковцем тенденції стосувались доробку А. Дімарова, Б. Харчука, В. Тарнавського, проте уміння бачити проігноровану суспільством духовно скалічену особистість та досліджувати модель її поведінки як небезпечного морально-психологічного явища, які мав на увазі І. Дзюба, було притаманне А. Дімарову ще з часів його роботи над романом «Ідол», поява якого викликала дошкульну критику ідеологічно пильних літературознавців. Насправді ж письменник, абстрагувавшись

© Калантаєвська Г. П., 2019

від зовнішніх чинників настільки це дозволяла цензура і тканина твору, зосередився на позачасовій загальноцивілізаційній проблемі морального спотворення людини через стосунки з власною родиною. Драматичні взаємини, що ґрунтуються на надмірній саможертвості, почутті провини, зацикленості на матеріальному добробуті, – з одного боку, і зневазі, самозакоханості, – з іншого, ще з часів античного світу були предметом спостережень та досліджень психологів і представників красного письменства, які вважали такі крайнощі аморальними і згубними. Тому *актуальність* нашої статті полягає у гострій потребі сучасного суспільства (великою мірою й досі пострадянського) віднаходити у родинних взаєминах приховані за матеріальними пріоритетами сьогодення справжні моральні й духовні цінності, засновані на засадах поваги до чужих інтересів і потреб, гуманності, свободи особистості тощо. *Метою* статті є простежити руйнівні для людської психіки та поведінки в родині і соціумі наслідки материнської саможертвості як вияву інтелектуальної та духовної обмеженості, представлені у романі А. Дімарова «Ідол». Для реалізації поставленої мети слід виконати такі *завдання*: простежити психологічно обґрунтований автором роману процес деформації особистостей Софії та Лариси у взаємозв'язку з обставинами у родинах і стосунках із оточенням; з'ясувати визначальні риси характерів та специфіку світовідчуття героїнь роману А. Дімарова у контексті їхнього ставлення до інших людей і стосунків між собою; умотивувати ставлення Софії до батька, пасербиці Наталки та чоловіка Петра як зразок поведінки для власної дочки.

Аналізові творчого доробку А. Дімарова в нашому літературознавстві присвячені дослідження таких науковців, як М. Жулинський, М. Наєнко, Г. Штонь, В. Баранов, А. Гурбанська, М. Слабошпицький, Т. Гросевич та інші. Передусім дослідники звертають увагу на вичення життєвого шляху й світогляду письменника, дають огляд його художньої та мемуарної спадщини, з'ясовують особливості творчого стилю та індивідуальної манери автора численних повістей і романів. Зокрема Г. Штонь наголошує на виразних ознаках специфічного дімаровського стилю – «глибоконародному психокolorиті і пов'язаній із ним оповідності вираження» [2, с. 13], М. Слабошпицький підкреслює, що А. Дімаров «культивує літературний мінімум та аскетизм, категорично відмовляючись од усяких прислівникових психологізмів... та архіпоетичних пасажів» [3, с. 128]. М. Наєнко зазначає, що письменник є автором знакових для нашої художньої літератури сімейних романів, якими могла б пишатись будь-яка світова белетристика [4]. Не залишився поза увагою критиків і роман А. Дімарова «Ідол», написати який, за словами Г. Штоня, було виявом безпрецедентної сміливості «навіть для загальносуспільної атмосфери, що утвердилась в країні після ХХ з'їзду КПРС» [5, с. 52]. Належне місце творчість А. Дімарова займає і в літературознавчих дослідженнях І. Дзюби, який наголосив, що на початку 60-х років ХХ ст. «всупереч офіційній догмі про цілковиту гармонію особистості й суспільства література досліджувала різні колізії між ними» [6, с. 93], зокрема А. Дімаров в одній із ранніх повістей звернув увагу на «явище фальшивого благополуччя» [6, с. 93], долучився й іншими творами до моральної «рентгеноскопії» «характерних людських типів та взаємозалежності між ними» [6, с. 93]. Визначальною рисою повістей і романів А. Дімарова І. Дзюба вважає «помічальність до змін у суспільному побуті та психології сучасника» [1, с. 128], він також наголошує, що творам письменника «притаманна підкреслена соціально-аналітична спрямованість, навіть, сказати б, «санітарна» утилітарність» [1, с. 131]. На думку колеги письменника П. Загребельного, скандальний роман А. Дімарова «Ідол» був цінним для українського читача періоду хрущовської відлиги саме тим, що в ньому «увага зосереджена головним чином на змалюванні побуту наших людей, на змалюванні людського життя зсередини, він (А. Дімаров – Г. К.) показує ті людські монади, з яких складається наше суспільство, на які воно розпадається, з яких, власне, групується» [7, с. 4]. Науковець Т. Гросевич дослідила реакцію радянської критики на появу сімейних романів А. Дімарова «Його сім'я» та «Ідол» і зазначила, що саме «Ідол» не був нею належно

осмислений, бо в його оцінках переважав ідеологічний елемент та позиції вульгарного соціалізму, адже автор показав пересічну сім'ю зовсім не такою, «якою хотіла бачити радянська ідеологічно-педагогічна доктрина» [8, с. 13], звинувачуючи прозаїка у міщанському погляді на проблему і відсутності показу ролі піонерської та комсомольської організації у вихованні героїні.

Наукова новизна нашої статті полягає в тому, що в ній простежується вплив деструктивної поведінки і моральних злочинів матері на формування в дочки психологічного феномену необмеженого егоїзму та моральної безвідповідальності, художньо представлений у романі А. Дімарова «Ідол». У передмові до двотомного видання вибраних творів А. Дімарова літературознавець В. Костюченко зазначив, що в романі «Ідол» письменник не типізує таку материнську гіперопіку, якою Софія спотворила власну дочку: «Навпаки, він підкреслює винятковість обставин, в яких опинилася дівчина. Не кінцевий результат цікавить Анатолія Дімарова, його пильна увага прикута до анатомії, до психології зрадництва» [9, с. 7]. З огляду на те, що таке заперечення типовості в радянському суспільстві явища зрадництва (родини, друзів, коханих, батьківщини) датоване 1982 роком, варто уточнити, що воно було продиктоване умовами тоталітарного часу, бо насправді в описуваній А. Дімаровим історичний період «цілі покоління в сум'ятті й німоті пройшли відчуження од віри батьків, од загальнолюдських моральних понять, од принципів, на яких тримається особа» [10, с. 28]. Перебуваючи, за словами Є. Сверстюка, «в культурній опозиції до режиму низької стелі» [10, с. 28], А. Дімаров своїм романом насправді порушив одну з найважливіших морально-психологічних проблем комуністичної доби – проблему відчуження людини від духовних цінностей свого народу, адже героїня твору Софія, образно кажучи, – блудна дитина. Її страх за себе і за дочку, байдужість до всіх інших людей є результатом відчуження від власної родини, наслідок психічної травми від більшовицької політики червоного терору. Вірусом зречення Софія інфікувала й дочку, а «людина, яка зреклася, носить у собі прецедент зречення. Вона стає на шлях релятивізму і розміну вартостей. Вона втрачає святиню в душі й стає ненадійною. Вона стає зрадливою і легко пристосовується до панівних сезонних вартостей. Вона перестає відстоювати принципи й боротись за ідеали. Вона втрачає обов'язок. Вона втрачає лице» [11, с. 13 – 14].

Постать Софії – головної героїні, жертви кривавого часу і власних інстинктів – подана в романі А. Дімарова в аспекті її жіночого (майже тваринного) єства на свідомому й підсвідомому рівнях: з її прагненням оберігати дитинча від будь-яких загроз, усувати всі перешкоди на дорозі в своїй пестунки, контролювати її особисте життя тощо. Від самого народження вона, зайва в цьому світі, проходить драматичний шлях від занедбані дівчинки до зневаженої матері, проте образ героїні далеко не однозначний, адже їй судилось побувати і щасливою дружиною, і турботливою матір'ю, і безсердечною мачухою, і жорстокою нареченою для свого другого чоловіка Петра, і заляканою служницею у власному домі, і приниженою втікачкою. Ставлення письменника до своєї героїні також неоднозначне, адже він об'єктивно з'ясовує різні сторони її характеру не через власні оцінки чи коментарі, а за допомогою опису Софіїних вчинків, її ставлення до людей, зокрема до власного батька, а передусім – до власної дочки, в якій вона зосередила увесь свій примітивний світ. Письменник простежує одне з найзагрозливіших для особистості психологічних явищ – патологічну гіперопіку матері над дитиною, знаходячи її причини в житті й свідомості самої Софії, якій судилось увійти в світ за вкрай несприятливих обставин. Не переобтяжена материнською любов'ю, бита всіма в родині, крім батька, вона, пасла гусей і свиней, пустувала, робила шкоду й була за неї карана. Але через багато років ці суворі дитячі будні здаватимуться Софії найщасливішими часами. Материнство зробило жінку дуже залежною від дитини, мало не одержимою нею: напевно, далися знаки спогади про власну непотрібність. Перші патологічні прояви ставлення Софії до дочки читач помічає, спостерігаючи, як мати не спускає дитини з рук, не робить зауважень за розбитий посуд, як кутає на прогулянках, як радіє своєму умінню добре

шити, додаючи при цьому, що каша – тільки для Лароньки: «От і тато просить, а ми йому не дамо» [12, с. 356].

Виявляючи гіпертурботу про дитину, жінка виявляє й перші ознаки бездушності до інших людей уже в ставленні до батьків свого чоловіка Миколи. Вона проігнорувала передсмертне бажання свекрухи побачити внучку, і зробила це з міркувань турботи про дитину, адже Ларонька була ще маленькою, а дорога – далекою – і жінка не захотіла ризикувати здоров'ям маляти заради свекрухи, до якої не мала ніякого співчуття.

Софію постійно супроводжувало почуття провини перед дочкою, внаслідок чого вона в усьому себе обмежує, відмовляється від простеньких спокус. Вона відчувається винною, коли йде в кіно й лишає дочку вдома із сусідкою, звинувачує себе в тім, що Ларонька стала сиротою. Софія навіть покинула роботу, аби дочці не довелося самій сидіти вдома. Почуваючи себе винною перед рідним батьком, про якого зовсім забула, Софія проте передумала забирати його до себе із села, бо ж старий чоловік заважав би дитині, порушив би її звичний комфорт. Посилати татові грошей Софія теж не захотіла, бо саме збирала Ларонці, яка ще й до школи не ходила, гроші на шубку, шапочку та муфту. Слід зазначити, що Софія вчинила немало моральних злочинів, виправдовуючи їх захистом інтересів своєї дитини.

Будь-які розумні межі переходить турбота Софії про Лароньку-школярку, адже мати не тільки відводила її до школи, а й щодня чергувала біля будівлі, аби забрати дитину додому. Софія добровільно й радо обрала для себе роль служниці, куховарки й покоївки для своєї дитини. У творі ми не зустрічаємо згадок про якісь довірливі розмови матері з дитиною, не помічаємо материнських вимог, настанов, зауважень чи порад. Натомість спостерігаємо боязкі розпитування про здоров'я чи справи у школі, співчуття, підтримку навіть тоді, коли Ларонька вочевидь не має рації в конфліктах із вчителями, подругами, однокласниками, захоплення розумом, вродою, успіхами дитини, заохочення до зверхнього ставлення Лароньки до ровесників тощо. Постійною тривожністю, нав'язливою опікою Софія просто тероризує дочку, сприяє її дратівливості, брутальності, самозакоханості, зневажливому поведженню з матір'ю, бажанню відгородитись, мати особистий, недоступний Софії простір, що зрештою Ларонька й робить. Попередження вчителів щодо дівчини мати пропускає повз вуха, звинувачуючи в усіх непорозуміннях тільки школу. На зауваження вчительки про згубність Софіїного плазування перед дочкою недалеко мати обурюється, не розуміючи власних помилок, не відчуваючи загрози собі самій: «Невже вона, Софія, балує дочку, псує її тим, що на відміну від багатьох інших матерів усю свою любов, усе тепло свого серця віддає Ларонці? А що ж їй робити? Такою вона все вдалася, що не може любити лиш на половину і вимірювати свої турботи про доньку якимось педагогічними канонами. І потім... хіба Ларонька не втратила батька? Хіба не скривдили її доля ще на порозі життя, не пограбувала жорстоко?» [12, с. 400]. Таким чином, ми бачимо, що Софія сприймає Лароньку як жертву обставин, скривджену життям, тому і вважає своїм обов'язком будь-що компенсувати дочці її втрати перш за все за рахунок особистого життя і власних потреб. Саме така жертвна позиція спричинила довгі й болючі вагання Софії у стосунках із Петром, мимовільні думки про якого злили жінку, переконану, що єдина цінність її життя – Ларонька. За думку про можливість вдруге вийти заміж Софія сердиться на себе, в неї в душі йде постійна боротьба із спогадами, із пам'яттю про Миколу, бо якби вона захотіла, могла б знову створити сім'ю, адже, як часто зауважує автор роману, вона була напрочуд гарною, і чоловіки часто на неї задивлялись.

Софія відчайдушно тримається за Лароньку, якій дуже набридає, живе у постійному страху за неї: щоб не застудилась, не впала, не була голодною, не втопилась тощо. Не викликає симпатії Софія і в ставленні до Петра. Знаючи, що подобається йому, жінка критично оцінює його не дуже привабливу зовнішність, ставиться до нього досить жорстоко – то холодно, то тепліше і сердечніше, бо ніяк не може вирішити для себе, чи потрібен він їй, чи має вона право на особисте життя.

Побачення із Петром все ж нагадало Софії про те, що вона повністю занедбала себе, турбуючись тільки про Лароньку, що відмовила собі навіть у найнеобхіднішому – у пристойному одязі, що є важливим для будь-якої жінки.

Ставлення Софії до Петра свідчить про те, що вона зовсім не любить його, бо їй не цікаво, що в нього на серці, але їй подобається його увага, навіть захоплення. Ймовірно, цей шлюб, вважала Софія, дасть їй можливість покращити їхній із Ларонькою матеріальний стан. Виходячи заміж за Петра, Софія навіть пообіцяла собі бути доброю матір'ю для пасербиці Наталки. Однак у ставленні до Петрової дочки Софія, яка сама, здавалось би, виросла без матері, не виявила ні людяності, ні тактовності, ні звичайної справедливості. Засліплена патологічною любов'ю до власної дочки, Софія навіть не помічала, як неоднаково ставилась до дівчаток, не звертала увага на те, як Ларонька зверхньо та зневажливо поводитись із названою сестрою, як глузувала з неї, принижувала. Перешиваючи Наталці сукенки, з яких виросла Ларонька, Софія щиро старалась, але вона не знала найгіршого в стосунках між дівчатками: її Ларонька дражнила Наталку тим, що мама пошеє їй, Лароньці, платтячко з нової тканини, а Наталці – зі старого плаття. Мачуха Софія не помітила, що її дочка цькує Наталку не тільки вдома, а й у школі, оголошуючи однокласникам, що одяг зведеної сестри – перешитий із недоносків. Софія не зуміла й не захотіла побачити дитячої ненависті, конфлікту, засуджувала пасербицю як невдячну дитину, яка, між тим, чудово розуміла несправедливе ставлення мачухи: «А « невдячна дитина» помічає усе. І те, як нова мати, принісши гостинець, спершу дає Ларі, потім вже їй; як і на стіл подає спершу Ларисі й завжди, розмовляючи з дочкою, кладе їй долоню на голову, перебирає ласкаво волосся, а їй, Наташі, цього не робить ніколи. І голос тепліший, і очі ніжніші, й усмішка світліша – все це Ларисі, все їй, улюбленій донечці, і нічого Наташі» [12, с. 428]. Фатальної помилки у ставленні до пасербиці припустилась Софія, не розібравшись у конфлікті між зведеними сестрами під час їхньої гри з ляльками. Жорстоко побивши дівчинку-сироту на очах у своєї пестунки, Софія тим самим переконала власну дочку у безкарності за будь-які аморальні вчинки, посяла у свідомості в обох дівчаток уже дорослу, справжню ненависть одна до одної, непримиренність. Саме Софія стала винуватцем образи Наталки не тільки на мачуху та її дочку, а й на власного тата, який не захистив її, хоч і помічав неоднакове ставлення дружини до дітей.

Непомітно для себе Софія стає інструментом маніпулювання Лароньки, коли обіцяє дочці купувати для неї подарунки таємно від пасербиці. Чи розуміла жінка, як це вплине на моральні якості дочки? У цьому немає сумніву, але тваринний потяг захищати власне дитинча бере гору над здоровим глуздом. Ця хвороба досягає свого апогею, коли Софія, помітивши неохайні записи в зошитах Лароньки і зразкові – в зошитах Наталки, зумисне забризкала чорнилом сторінки в зошиті пасербиці після чергової скарги дочки. Жінка нібито й розуміє, наскільки брудний її вчинок, але нізащо не хоче признатись Петрові, вона ховається від власного сумління «за отой свій крик, за гнів свій і сльози, рятуючись від правдивих докорів чоловіка» [12, с. 438]. Нездорова любов до Лароньки така ж велика, як і ненависть до пасербиці, яку Софія мало не покалічила, кинувши в неї дровиняку, через що дитина місяць пролежала в ліжку. Через це вона втратила Петра, позбулась ще ненародженої дитинки, аби ніхто не став між нею і дочкою. Навіть у лікарню Софія не лягла після домашнього аборту, аби не створювати Лароньці дискомфорт.

Приблизно від цього часу самовіддана мати починає очікувати від дорослої вже дочки-старшокласниці любові, співчуття, допомоги, яких вона, на переконання Софії, заслужила. Проте все її очікування виявились марними – поруч із нею жила красива байдужа лялька – незворушна, холодна, вимоглива. Софія відмовляється визнати, що сама створила бездушного манекена, вважає, що всі діти – саме такі, а не інакші. Жінка мріє про увагу дочки, а сама виявляє неймовірну байдужість до власного батька, адже вона жодного разу не провідала його в селі, не допомогла грішми, не відповіла на листа сестри, яка повідомила про батькову смерть. Заради спокою і безпеки Лароньки Софія

відправила батька назад, у вимерле село, у голодному тридцять третьому році, коли він, трохи оклигавши від виснаження, розповідав людям на вулицях міста, що він дяк.

Мати намагається не помічати Лароччиної неохайності, нехтування хатніми обов'язками, стає прибиральницею в кімнаті дорослої дівчини. Автор підкреслює красномовну деталь: якщо Ларонька має три пари новеньких туфель, то її мати – тільки одну, та й те взуття постійно латає, бо збирає гроші дочці на годинника. Всі заробітки від кравецької праці йдуть на Лароньку, яку Софія обшиває і наряджає краще, ніж своїх найвибагливіших клієнток. Щоб швидше назбирати грошей на годинника, Софія економить на чаї і цукрі, бере додаткові замовлення, не спить по ночах, аби заслужити від Лароньки привітний погляд і ласкаве слово Те, що Софія – нерозумна жінка, небезпечна мати, підтверджує випадок, коли, підглядавши, як Ларонька цілувалась із однокласником, Софія влаштувала скандал у школі, довела до істерики дочку, яка жорстоко покарала матір за надмірне втручання у своє особисте життя тим, що місяць не помічала її.

Коли почалась війна, Софія так боїться за життя і здоров'я дочки, що тримає її біля себе замість того, щоб рятувати втечею від окупантів. Саме під час фашистського свавілля у рідному місті Софія заради безпеки Лароньки, як їй здавалось, вчинила великий злочин – не впустила в дім пораненого Андрія – закоханого в Лароньку офіцера, в ту ніч, коли був військовий наступ.

Образ матері у романі А. Дімарова і простий і багатоплановий водночас. З одного боку, вона сама себе принесла в жертву начебто високій меті – любити і оберігати дочку від жорсткого світу. З іншого боку, – простеливши під ноги Лароньці свої людські потреби і власну гідність, вона стала служницею, з якою можна було не рахуватись. Ставленням до власного батька, пасербиці Наталки, сусідки, чоловіка Петра, вчителів у школі тощо Софія наочно продемонструвала Лароньці безкарність зневаги до моральних законів, безсердечність, перевагу егоїстичних інтересів над совістю, справедливістю, милосердям.

У певні моменти Софія навіть викликає співчуття – тоді, коли сумує і плаче від приниження, коли дочка її проклинає і називає дурною, говорить про свою ненависть. Кривдячи пасербицю, виряджаючи батька в голодне село, здійснюючи інші моральні злочини, Софія усвідомлювала, що вона коїть, часом навіть відчувала докори сумління, але помилок своїх ніколи не виправляла. Мати, що сама виросла в матеріальних злиднях і духовній порожнечі, все життя дбала про тіло (одяг, харчування) своєї Лароньки, а мала б подумати перш за все про її моральне і психічне здоров'я. Смерть Софії від лютої ненависті ідола, якому присвятила життя, умотивована, шкода лише, що мати так і не зрозуміла, за що їй судилась така жорстока розплата.

Образ Лароньки займає у романі А. Дімарова найважливіше місце – місце ідола, адже метою автора було простежити розвиток начебто невиразної лялечки у її щільному коконі материнської надлюбові до стадії дорослого метелика-хижака. Уже з перших хвилин життя Ларонька стає для матері єдиним центром інтересів, відтіснивши на периферію почуттів навіть власного батька. У романі автор показує її небагатослівною, сконцентрованою на особистих потребах примхливою потайною дівчинкою, яка претендує на винятковість, лідерські позиції, а в разі невизнання за нею таких чеснот іншими людьми – здатною на підлість, мстивою істотою, для якої задоволення амбіцій – понад усе. Характер і психіка дівчини розкриваються автором у комплексному описі її стосунків із багатьма персонажами роману, що дає можливість побачити її багатоаспектно і цілісно. Письменник показує її ставлення до матері і до хлопців Олега, Андрія, Сашка, до подруги Олі і до зведеної сестри Наталки, до себе самої і до німецького офіцера Гумбольдта. Лароньці змалку прищеплено матір'ю хворобу завищеної самооцінки, переконання в тому, що світ має існувати тільки заради неї. У стосунках із вчителями дівчинка вдається до істерик, скарг, звинувачень в упередженості, до симуляції психічних травм, аби змусити дорослих іти на поступки, задовольняти її вимоги. Найуспішніше вдається Лароньці впливати на матір, коли,

відчуваючи домінування над покірною і боязкою Софією, вона відчувається найкомфортніше. Розмови ще малої дитини автор передає лаконічно, адже вона тільки приймала ласку, подарунки, ласощі, увагу, на які коротко реагувала: «ні», «умгу», «не хочу», «ой, мамо, як ти набридла» тощо. Збираючись до школи, Ларонька не перестеляє постіль, не збирає портфель, вередує над сніданком, скаржиться на біль у животику, не пам'ятає, куди поклала шкільне приладдя, бо мама знайде, прибере, принесе і догляне. Дівчина рано зрозуміла, що з матір'ю можна торгуватись, виконувати її прохання в обмін на подарунки. Зведену сестру Наталку Ларонька вважає зайвою в своїй родині, влаштовує з нею сварки, провокує на конфлікти. Старшокласницею Ларонька не стала ближчою своїй матері, вона навіть не пам'ятала дня її народження. Тепер дівчина не просто приймає послуги матері як належне, а сердиться, коли та не прибере її кімнату чи вчасно не подасть обід. У родині Ларонька – головна особа: в доброму гуморі дозволяє матері посидіти поруч, мати навіть не наважується запитати в неї, куди вона йде гуляти увечері. Щоб покарати матір за надмірне втручання в її особисте життя, Ларонька не помічає її місяцями, доводячи до розпачу. Отримавши в подарунок на випускний вечір нову сукню і годинник, Ларонька посоромилась привести бідно одягнену матір із собою до школи, хоч мала запрошення і для неї, а знайомим називала її далекою родичкою. У спілкуванні з матір'ю дівчина брутальна, сердита і зневажлива. «Перестань ревіти», «чого тобі ще треба?» – так реагує вона на сльози і благання Софії.

На початку війни копаючи з подругами протитанкові рови, Ларонька не витримує суворих польових умов і важкої праці, симулює виснаження, навіть розбиває собі до крові носа, аби тільки повернутись додому в комфортні умови. Особливої уваги заслуговує ставлення дівчини до подруги Олі і хлопців. Вродливий і самозакоханий Лароньці лестить увага однокласника Олега, але варто було йому спізнитись у кіно через хворобу матері, як дівчина йому негайно помстилась, відавши перевагу зовсім незнайомому морякові, який звалтував її, проводжаючи додому. З Олею Ларонька відчувається впевнено і безпечно – подруга зовсім не вродлива і навчається не дуже добре, тому дівчина на її тлі виграє в усьому. Ставлення героїні роману до подруги – суто споживацьке: Оля передає записки Олегові, допомагає, захоплюється, проте у Лароньки немає до вірної подружки ніякої приязні чи вдячності. Із задоволенням завдає вона Олі удару, глузливо нагадуючи про її непривабливу зовнішність, відчувається переможцем, переманивши до себе Олега, що обіцяв Олі піти в кіно. Саме Ларонька, ставши коханкою офіцера-окупанта, красномовно реагує на зустріч із катованою підпільницею Ольгою, зраджуючи цим її інкогніто.

Лароньці притаманна властива психопатові модель поведінки: самостійно приймаючи рішення, вона у випадку поразки схильна звинувачувати інших, передусім власну матір, посилюючи у ній і без того велике почуття провини. Дівчина впевнена, що стала коханкою ворога саме тому, що мати не відпустила її в евакуацію, хоча, зрозуміло, за свої вчинки доросла Ларонька мусить відповідати сама. Найбільшу ненависть до Софії дочка проявляє тоді, коли, покинута німцем, втекла зі свого містечка, де люди називали її вівчаркою. Ларонька вибухає люттю, «злим сичанням», «гризе матір», «жбурляє в неї всім, що попаде під руку». Понад усе вона ненавидить інших дівчат, тих, кому не треба приховувати минуле. Постать Лароньки є зразком неврівноваженої, самозакоханої егоїстки, яка ненавидить увесь світ за те, що він не оціним належним чином її винятковості.

Висновки. Руїнівний для особистості шлях відречення від моральних цінностей Софія і Ларонька проходять за різних обставин, але в спільній атмосфері страху за власний добробут і психологічний комфорт. Незважаючи на розподіл ролей у стосунках (матері як жертви і дочки як домашнього тирана), впадає у вічі велика взаємозалежність і взаємозумовленість потворних моделей поведінки героїнь, їхніх характеристик, спільними і визначальними рисами яких стають винятковий егоїзм, турбота про матеріальний добробут, повна байдужість до життя рідних і коханих,

не кажучи вже про чужих людей. Певне співчуття до самотньої, зневаженої і зненавидженої дочкою матері Софії не пом'якшує її власних моральних злочинів, які не лише спричинили остаточне духовне каліцтво самої Лароньки, а й призвели до мученицької загибелі її найближчих друзів в умовах окупації рідного міста ворогом.

РАЗРУШИТЕЛЬНЫЕ ПОСЛЕДСТВИЯ ОТЧУЖДЕНИЯ ЛИЧНОСТИ ОТ МОРАЛЬНЫХ ЦЕННОСТЕЙ В РОМАНЕ А. ДИМАРОВА «ИДОЛ»

А. П. Калантаевская А. П.

Кандидат филологических наук, доцент
ORCID ID 0000-0001-8727-9427

Сумский государственный университет
ул. Римского-Корсакова, 2, г. Сумы, 40007, Украина
g.kalantaevskaya@journ.sumdu.edu.ua

Дедова А. С.

Студентка

Сумский государственный университет
ул. Римского-Корсакова, 2, г. Сумы, 40007, Украина

Статья посвящена выяснению последствий деструктивного для личности отчуждения от категорий духовности и морали, этических норм и собственной семьи вследствие культивируемых в социуме приоритетов безразличия, эгоцентризма, материального благополучия, психической неуязвимости, беспощадности и т. д., художественно представленных в романе А. Димарова «Идол». По понятным сегодня причинам избегая напоминаний об общественной атмосфере страха и зомбирования людей коммунистической идеологией ненависти к врагам народа, А. Димаров описал трагедию оторванной от своего рода личности, которой не была привита христианская этика. В статье рассматривается замеченный автором процесс безнаказанного совершения моральных преступлений, разрушительное влияние слепой самопожертвы матери на формирование в ее дочери релятивного мировоззрения, презрения к людям, предательства, меркантильности, умения манипулировать. Обращается внимание на взаимозависимость и взаимообусловленность моделей поведения героинь романа, неспособных к взаимопониманию, покаянию, настоящей любви, сочувствию.

***Ключевые слова:** отчуждение, приоритеты, моральные преступления, релятивные убеждения.*

DEVASTATING EFFECTS OF ALIENATION OF THE INDIVIDUAL FROM MORAL VALUES IN A. DIMAROV'S NOVEL "IDOL"

Kalantaievska H. P.

Candidate in Philology, Associate Professor
ORCID ID 0000-0001-8727-9427

Sumy State University
2, Rymskyi-Korsakov St., Sumy, 40007, Ukraine
g.kalantaevskaya@journ.sumdu.edu.ua

Dedova A. S.

Student

Sumy State University
2, Rymskyi-Korsakov St., Sumy, 40007, Ukraine

The article is devoted to finding out the consequences of the destructive exclusion of a person from the categories of spirituality and morals, ethical norms and own family as a result of the priorities of indifference, egocentrism, material well-being, psychic invulnerability, ruthlessness, which are artistically presented in the novel by A. Dimarov "Idol".

From the clear reasons today, avoiding the mention of the social atmosphere of fear and zombizing of the consciousness of people by the communist ideology of hatred of the enemies of the people A. Dimarov described the tragedy of torn away from a kind of personality, which had not been implanted Christian ethics.

The article traces the author's noticed process of unpunished committing moral crimes, the devastating effect of blind self-sacrifice of the mother on the formation in her daughter of a relational worldview, contempt for people, treachery, selfishness and ability to manipulate.

Attention is drawn to the correlation and interdependence of the patterns of behavior of the novel's heroines which are not capable of understanding, repentance, true love and compassion.

Key words: alienation, priorities, moral crimes, relative beliefs

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дзюба І. Українська повість сьогодні / І. Дзюба // З криниці літ: У 3 т. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – Т. 1. – 975 с.
2. Штонь Г. Анатолій Дімаров / Г. Штонь // Слово і час. – 1995. – № 5 – 6. – С. 12 – 17.
3. Слабошпицький М. Про Анатолія Дімарова, який схожий на свої книги / М. Слабошпицький // Київ. – 2002. – № 4. – С. 127 – 128.
4. Наєнко М. Відійшов, щоб залишитися... / М. Наєнко // Літературна Україна. – 2014. – 17 липня. – С. 1, 3.
5. Штонь Г. Анатолій Дімаров. Літературний портрет / Г. Штонь. – К.: Радянський письменник, 1987. – 150 с.
6. Дзюба І. В обороні людини й народу / І. Дзюба // З криниці літ: У 3 т. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія». – 2006. – Т. 1. – 975 с.
7. Аксьом А. Сюжети, видобуті з каменю / А. Аксьом // Літературна Україна. – 2012. – 3 травня. – С. 1, 4.
8. Гросевич Т. Сімейні романи Анатолія Дімарова в оцінці критиків і літературознавців / Т. Гросевич // Філологічні трактати. – 2011. – № 2. – Т. 3. – С. 10 – 15.
9. Костюченко В. Анатолій Дімаров / В. Костюченко // Дімаров А. Вибрані твори: В 2 т. – Т. 1. – К.: Дніпро. – 1982. – С. 5 – 12.
10. Сверстюк Є. Шістдесятники і Захід / Є. Сверстюк // Блудні сини України. – К.: Товариство «Знання» України, 1993. – 256 с.
11. Сверстюк Є. Блудні сини України / Є. Сверстюк // Блудні сини України. – К.: Товариство «Знання» України, 1993. – 256 с.
12. Дімаров А. Ідол / А. Дімаров // Вибрані твори: В 2 т. – Т. 1. – К.: Дніпро, 1982. – 535 с.

REFERENCES

1. Dzuba I. Ukrainian novel today / I. Dzyuba // From the well of the years: In 3 v. – Kyiv: Publishing House «Kyuevo-Mogylianska akademiya», 2006. – Vol. 1. – 975 p.
2. Shton G. Anatoliy Dimarov / G. Shton // Word and time. – 1995. – № 5. – 6. – P. 12–17.
3. Slaboshpytskyi M. About Anatoliy Dimarov, who looks like his books / M. Slaboshpytskyi // Kyiv – 2002. – №4. – P. 127–128.
4. Nayenko M. Move away to stay... / M. Nayenko // Literaturna Ukraina. – 2014. – 17 Lipnya. – P. 1,3

5. Shton G. Anatoliy Dimarov. Literary portrait / G. Shton. – Kyiv.: Radyanskyi pysmennyk , 1987. –150 p.
6. Dzuba I. The defence of people and nation. /I. Dzyba // From the well of the years: In 3 v. – Kyiv: Publishing House «Kyvevo–Mogylianska akademiya», 2006. – Vol. 1. –975 p.
7. Aksiom A. Plots are obtained from a stone / A. Aksiom // Literaturna Ukraina. – 2012. – May, 3 – P. 1, 4.
8. Grosevich T. Family novels Anatoliy Dimarov in estimation of literary critics / T.Grosevich // Filologichni traktaty. – 2011. – № 2. – Vol. 3. – P. 10–15.
9. Kostychenko V. Anatoliy Dimarov / V. Kostychenko // Dimarov A. Chosen works : in 2 v. – Vol. 1. – Kyiv: Dnipro. – 1982. – P. 5–12.
10. Sverstiuk E. Shistdesiatniki and the West / E. Sverstiuk // Prodigal song of Ukraine. – Kyiv: Tovarystvo «Znannia» Ukrayiny, 1993. – 256 pSverstyuk E. Prodigal song of Ukraine / E. Sverstyuk // Prodigal song of Ukraine. – Kyiv: Tovarystvo «Znanna» Ukrayiny, 1993. – 256 p.
11. Dimarov A. Idol / A. Dimarov // Chosen works: in 2 v. – Vol. 1. – Kyiv: Dnipro, 1982. – 535 p.

Надійшла до редакції 14 травня 2019 р.